

УДК 347:340.113

В. Ю. Туранін**ФЕНОМЕН ЮРИДИЧНОЇ МОВИ: КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ПРОБЛЕМИ**

Подано аналіз феномена юридичної мови у правовій науці. У рамках концептуалізації цієї проблеми виявлено спеціальні властивості юридичної мови, визначено відповідне поняття, проведено підрозділ юридичної мови на види.

Ключові слова: право, юридична мова, поняття, юридичний термін.

Кожна область знання знаходиться у певній залежності від розвитку мови, за допомогою якої викладаються відповідні цій галузі знань поняття і терміни. Стосовно юриспруденції слід зауважити, що мова служить найважливішим засобом професійної комунікації. У цьому зв'язку, на наш погляд, дослідження феномена юридичної мови має визначальне значення для пізнання правової матерії.

В Україні вивченню проблем юридичної мови присвячені роботи таких вчених-юристів, як Ю. Є. Зайцев, О. Н. Каленюк, С. П. Кравченко, І. Б. Усенко, А. І. Чулінда, а також вчених-лінгвістів: Н. В. Артикуци, Ю. Ф. Прадіда, О. А. Сербенської, Н. С. Трач. У Росії феномену юридичної мови присвячені роботи Л. Ф. Апт, В. М. Баранова, М. О. Власенко, Т. В. Губаєвої, М. А. Давидової, В. Б. Ісакова, В. М. Карташова, Т. В. Кашаніної, С. В. Полєніної, Р. А. Ромашова, Ю. О. Тихомирова, Н. І. Хабібুলіної, Т. Я. Хабрієвої, О. Ф. Черданцева та ін.

Метою цієї статті є концептуалізація проблеми, пов'язаної з феноменом юридичної мови, в рамках якої представляється необхідним виявлення спеціальних властивостей юридичної мови, визначення відповідного поняття, розподіл підрозділу юридичної мови на види.

У сучасній юридичній науці традиційно виділяють юридичну (правову) мову і мову права. Наприклад, М. О. Власенко зазначає, що «існують два ключових поняття – «правова мова» і «мова права». На його думку, «перший термін найбільш загальний, під ним потрібно розуміти правовий лексикон, весь словниковий запас (арсенал) юриспруденції. За суттю справи це вся система слів і словосполучень (включаючи терміни і поняття), якими оперує право в усіх його проявах ... Друге поняття – мова права – це лексикон нормативних правових актів (законів та ін.) та актів офіційного тлумачення» [1, с. 14] (тут і далі – переклад наш. – В. Т.). Про це ж пише і Б. П. Спасов, відзначаючи, що юридична мова як комплексне поняття охоплює кілька видів мови права [2, с. 83].

Враховуючи все різноманіття визначень поняття «право», а також концептуальну специфікацію в підходах до його тлумачення, зазначимо, що у відносно знеособленому (словниковому) трактуванні

право – це «система загальнообов'язкових норм, що охороняються силою державного примусу, які забезпечують юридичну регламентацію суспільних відносин у масштабі всього суспільства» [3, с. 516]. Тому ми можемо сприймати мову права тільки як систему словесного вираження думок, яка передає зміст санкціонованих державою норм, що є лише частиною загального змісту поняття, вираженого терміном «юридична мова», який охоплює весь процес відношення людини з правом. У цьому зв'язку саме термін «юридична мова» є комплексним, узагальнюючим і найбільш адекватним мовним засобом, що передає сенс права і зміст думок про право.

На думку І. Сабо, «те, що називається «юридичною мовою», за суттю є не що інше, як звичайна мова, доповнена спеціальними виразами, технічними термінами, тобто така мова, яка більш точно вживає вирази, що зустрічаються в повсякденному житті» [4, с. 245–246]. Така точка зору є спірною. Сучасна російська мова є системою, де є основа, загальна складова, яка традиційно називається літературною мовою, і її спеціальні сегменти – підмови, які мають свої відмінні особливості і завдання для передачі інформації [5, с. 17]. Іншими словами, є спільна літературна мова, що використовується для художнього вираження різних явищ і процесів, а є літературні підмови, необхідні для опису спеціальних явищ і процесів, характерних для конкретних областей знань, що володіють всіма рисами літературної мови, але мають і свої особливості (наприклад, медична мова, комп'ютерна мова). Однією з таких спеціальних літературних підмов і є юридична мова. Цікавою у цьому зв'язку є думка В.М.Шевчука, відповідно до якого «підмова, з одного боку, – більш багата за загальну мову – за рахунок спеціальних слів, а з іншого боку – бідніша – за рахунок того, що вона використовує лише частину виразних засобів останньої» [6, с. 6]. У юридичній мові немає місця для метафор, епітетів та інших висловів, вона традиційно відрізняється манірністю передачі думки. Крім цього, основне багатство юридичної мови складає її абсолютний унікальний термінологічний фонд, що складається з упорядкованої безлічі нейтральних за своїм емоційним забарвленням одиниць з різною історичною долею. Деякі елементи даної множини не задіяні в літературній мові, що надає юридичній мові особливого колориту, підкреслює її функціональну значущість.

Юридична мова, створена, насамперед, для спілкування способом офіційних актів, не терпить словесної ентропії, їй характерна семантична визначеність і точність вираження понять.

Слід виділити основні характерні риси юридичної мови, її спеціальні властивості.

По-перше, юридична мова – це, в більшості випадків, мова офіційна, що відрізняється стандартними формулюваннями, строгою і

логічною побудовою. В ідеалі вона повинна представляти логічну систему ясних і точних слів.

По-друге, основою юридичної мови служить своєрідна, відмінна від інших, термінологія.

По-третє, в переважній більшості випадків юридична мова має певне, хоча і досить мінливе, коло постійних користувачів, до якого входять, насамперед, професійні юристи, але при цьому вона призначена для необмеженого кола осіб.

По-четверте, юридичній мові властиві особливі, відмінні об'єкти його фіксації (наприклад, законодавчі або судові акти).

По-п'яте, юридична мова служить засобом спеціальної, інтелектуально-правової комунікації. Вона не створена для повсякденного спілкування людей, використання юридичної мови відбувається тільки у випадках зіткнення з правом.

Спираючись на виділені властивості юридичної мови та особливості її існування, видається цілком можливим сформулювати узагальнююче визначення відповідного поняття.

Юридична мова – це логічна система словесного вираження думки, за допомогою якої описується право і його прояви, що характеризується наявністю специфічної термінології, особливих об'єктів фіксації і певним колом постійних користувачів та служить засобом інтелектуально-правової комунікації.

Юридична мова може бути поділена на види, і в правовій науці існують різні думки з цього приводу. Вважаємо, що слід зупинитися на аналізі найбільш значущих з них, а також сформулювати своє бачення цієї проблеми:

1. Відомий польський вчений Є. Врублевський висунув тезу про наявність «доктринальної мови», «мови правозастосовної практики» та «юридично-розмовної мови» [7, с. 75]. Вважаємо, що ця дослідницька позиція при всій своїй концептуальності все ж може бути розкритикована.

По-перше, видається більш логічним і правильним виділяти в якості першого самостійного виду юридичної мови не доктринальну мову, а мову юридичної науки, оскільки доктринальна мова (мова доктрин) є лише частиною мови юридичної науки. С. В. Бошно зазначає, що збіг змісту понять, виражених термінами «наука» і «доктрина» можливий тільки в тому випадку, «якщо наукова ідея заслужить визнання в середовищі професіоналів, виступить підставою відповідної школи, зустрінє підтримку суспільства, засвоїться правозастосовною практикою і в силу свого авторитету стане мірою суспільної поведінки» [8, с. 73]. Таким чином, доктринальна мова є мовою лише загальнонавчальних, домінуючих наукових юридичних концепцій і, відповідно, її позиціонування як загальної мови юридичної науки неможливе. Тим паче, в юридичній науці, як, втім, і у всякій іншій, крім усталених, стрижневих

авторських позицій існує ще й незора безліч різних дослідницьких думок, теорій, які також є повноправними елементами мови юридичної науки. Тому зміст поняття, вираженого терміном «мова юридичної науки», має включати і цей аспект.

По-друге, Є. Врублевський виділяє як самостійний вид юридичної мови мову правозастосовної практики. Є очевидним, що в цьому випадку мова правозастосовної практики повинна включати і мову нормативних правових актів, інакше останній компонент буде просто загублений в авторській класифікації. При цьому більш ніж спірною видається сама позиція, що стосується того, що поняття, виражене терміном «мова правозастосовної практики», охоплює за своїм змістом поняття, виражене терміном «мова нормативно-правових актів». Здається, що це не так. Наша думка підтверджується і сучасною традиційною інтерпретацією застосування права як однієї з форм реалізації норм права, здійсненої уповноваженими на те державними органами та посадовими особами [9, с. 812], а також логіко-правовою вимогою про сувору відповідність актів правозастосування нормативним правовим актам, на основі яких вони створюються. Тому вважаємо, що в якості окремого виду юридичної мови слід виділяти мову *юридичної* практики, яку може бути поділено на мову нормативних правових актів та мову актів правозастосування.

2. На думку німецького вченого Б. Кленнера, юридична мова може поділятися на «мову законну (або державну юридичну мову), наукову юридичну мову, судову мову, мову публіциста-правознавця, мову адвоката та ін.» [10, с. 48]. Практично тотожна його позиції і точка зору угорського дослідника І.Сабо, який, поряд з науковою юридичною мовою та мовою закону, виділяє як окремі види «судову мову, мову публіциста-правознавця, мову адвоката та ін.» [4, с. 246]. Проаналізуємо ці думки.

По-перше, ми вважаємо, що, враховуючи фундаментальність і особливу значущість поняття, вираженого терміном «юридична мова», розподіл юридичної мови на види повинен мати закінчений (імперативний) характер. У представлених позиціях класифікаційний ряд не завершено і за своєю суттю є латентним, що передбачає можливість виділення необмеженої кількості видів юридичної мови. Вважаємо це неконструктивним, перш за все, тому, що для визначення того чи іншого елемента в якості виду (складової частини) базового об'єкта слід сформулювати його характерні, відмінні від інших, риси, обґрунтувати таке виділення.

По-друге, систематизовані Б. Кленнером та І. Сабо функціональні складові юридичної мови, на наш погляд, не є рівнозначними за своїм змістом. Наприклад, мову адвоката або публіциста-правознавця не можна поставити в один ряд з мовою закону або науковою юридичною мовою. Адвокат, в більшості випадків,

використовує термінологію та інші мовні засоби, задіяні як у тексті нормативно-правових актів, актів правозастосування, так і в науковому юридичному тексті, створюючи їх інтерференцію із загальнолітературною основою. Тому вважаємо, що досить складно говорити про виділення, наприклад, мови адвоката як самостійної функціональної складової юридичної мови.

З нашої точки зору, юридичну мову в процесі теоретичного осмислення умовно можна поділити на три основні функціональні різновиди: мову юридичної науки, мову юридичної практики і юридичну розмовну мову. Мова юридичної практики, у свою чергу, може існувати в як мова нормативно-правових актів, що включає мову законів і підзаконних актів, та мова актів правозастосування.

Визначаючи такі самостійні види юридичної мови, як мову юридичної науки і мову юридичної практики, ми умовно протиставляємо дві філософські категорії – «теорія» і «практика», врівноважуючи при цьому безумовний зв'язок відповідних явищ. Теорія ставить перед пізнанням актуальні завдання і вимагає їх вирішення. Практика та її результати, у свою чергу, входять органічним елементом у всяку теорію. Особливо відзначимо, що практика сприймається нами як загальна система дій суб'єктів, а скоріше як перетворювальна і творча діяльність людей, що освоюють світ [11, с. 653]. Відповідно, юридична практика складається з комплексу дій різних суб'єктів, спрямованих на створення і застосування правових норм. Вона характеризується наявністю матеріальних результатів – законодавчих, підзаконних, судових та інших актів. Іншими словами, у зміст даного поняття ми включаємо і нормотворчий, і правозастосовний аспект юридичної діяльності. Саме тому в рамках мови юридичної практики нами виділяються два самостійних підвиди, які, незважаючи на свою відособленість, тим не менш, активно взаємодіють і функціонально переплітаються, – це мова нормативних правових актів, що включає мову законів і підзаконних актів, та мова актів правозастосування.

Особливо відзначимо, що мова юридичної науки – це мова фахівців, основне завдання яких – відповідно до своїх інтелектуальних здібностей і знань робити висновки і визначати позицію з того чи іншого питання. Це накладає на сприйняття мови юридичної науки певний відтінок «кастовості», доступності лише для посвячених осіб. На противагу цьому, мова юридичної практики повинна бути зрозумілою і звичайним користувачам, відкриваючи можливості для самостійного аналізу правових норм кожним зацікавленим.

У свою чергу, юридична розмовна мова являє собою конгломерат правового і буденного, доктринального та нормативного, суміш виразів різний шкіл і течій, що передбачає наявність у ній нескінченної кількості різнопланових термінологічних форм, обмежених тільки загальноприйнятими мовними нормами.

Слід підкреслити, що об'єктивація феномена юридичної мови як самостійної мовної субстанції і її підрозділів на види, безумовно, має певний відтінок умовності. Це пов'язано з відкритістю мовного простору, посиленням асиміляції різних понять і слів, за допомогою яких вони висловлюються, взаємопроникненням і взаємовпливом мов і їх елементів. Але ми вважаємо, що відокремлення феномена юридичної мови і його системний аналіз у правовій науці є вкрай необхідними. Цьому є дві причини:

1. Дослідження елементів юридичної мови дозволяє побачити витоки створення тих чи інших норм, простежити їх зміни в часі і просторі, виявити помилки і визначити шляхи їх усунення. Це створює фундаментальну основу для детального аналізу юридичної частини буття, визначення способів та етапів подальшого вдосконалення правових актів.

2. Вивчення особливостей юридичної мови, проникнення в її суть – це фундамент для написання грамотних законів, які є не тільки ефективними інструментами державного керівництва, а й основою духовного світовідчуття, мірою поведінки кожної людини і оплотом його самосвідомості.

Статтю підготовлено в рамках Державного завдання Міністерства освіти і науки Російської Федерації підвідомчим вузам на виконання НДДКР, проект № 6.2866.2011.

Список використаних джерел: 1. Власенко Н. А. Язык права / Н. А. Власенко. – Иркутск : Вост.-Сиб. кн. изд-во ; АО «Норма-плюс», 1997. – 176 с. 2. Спасов Б. П. Закон и его толкование / Б. П. Спасов. – М. : Юрид. лит., 1986. – 247 с. 3. Большой юридический словарь / под ред. А. Я. Сухарева, В. Д. Зорькина. – М. : Инфра-М, 1998. – 842 с. 4. Сабо И. Социалистическое право / Имре Сабо ; под ред. В. А. Турманова. – М. : Прогресс, 1964. – 336 с. 5. Степанов Ю. С. Изменчивый «образ языка» в науке XX века // Язык и наука конца XX века / Ю. С. Степанов. – М. : Росс. гуманитар. ун-т, 1995. – С. 7–34. 6. Шевчук В. Н. Производные военные термины в английском языке / В. Н. Шевчук. – М. : Воениздат, 1983. – 231 с. 7. Wroblewski I. Zagadnienia terminologii nauk prawnych / I. Wroblewski // Nauka polska. – 1984. – Nr. 3. – S. 73–79. 8. Бошно С. В. Доктрина как форма и источник права / С. В. Бошно // Журнал российского права. – 2003. – № 12. – С. 70–79. 9. Российская юридическая энциклопедия / гл. ред. А. Я. Сухарев. – М. : ИНФРА, 1999. – 1110 с. 10. Klenner В. Zur Juristensprache / В. Klenner // Sitzungsberichte der Akademie der DDR. – 1973. – № 18. – S. 41–48. 11. Новейший словарь иностранных слов и выражений. – М. : АСТ ; Минск : Харвест, 2002. – 976 с.

Надійшла до редколегії 18.07.2013

Туранин В. Ю. Феномен юридического языка: концептуализация проблемы

Представлен анализ феномена юридического языка в правовой науке. В рамках концептуализации этой проблемы автором были выявлены специальные свойства юридического языка, определено соответствующее понятие, проведено подразделение юридического языка на виды.

Ключевые слова: право, юридический язык, понятие, юридический термин.

Turanin V. Y. The Phenomenon of the Legal Language: Conceptualization of the Problem

The article presents an analysis of the phenomenon of the legal language in science of law and defined its special properties that are essential for communication way of the legal and official regulations. The terminology is defined that is specific to the phenomenon of legal language and terms use of regular users lawyers, because it is the essential tool for professional communication in law.

The problem of determining the legal language has many features, and formed about this offer various scholars often contradict one another and are not always consistent with established at this stage of the realities of life. Therefore, this article focuses on an integrated approach and the views of leading scientists who have studied and theoretically formulated the vision of the problem, the main proposals for improving and streamlining the legal language in the current development law. Also the analysis of legal documents shows that the legal language that develops can identify some of its subspecies specific to certain sectors of activity, such as attorneys.

The legal language is marked and has a characteristic only for its semantic certainty and precision of expression concepts. In this regard, it is the term «the legal language» is a comprehensive, summary and most appropriate linguistic resources that conveys the right meaning and content of opinions about right. Based on the color properties of the legal language and the peculiarities of its existence could generalize the definition of «the legal language». As part of the conceptualization of the problem the author has found the elements inherent in the legal language, by those concepts and features that made the legal division of language into species, which is important for law-making in general.

Keywords: the law, legal language, concept, the legal term, conceptualization.

